

**NASTAVNO-NAUČNOM VEĆU
EKONOMSKOG FAKULTETA
UNIVERZITETA U BEOGRADU**

Na osnovu odluke Nastavno-naučnog veća od 13.07.2016. godine br. 3029/1, određeni smo u Komisiju za ocenu i odbranu doktorske disertacije *Ekonomске pretpostavke i mogućí razvojni efekti kreativog sektora nacionalne privrede* kandidatkinje mr Hristine Mikić. Pošto smo proučili završenu doktorsku disertaciju podnosimo Veću sledeći

R E F E R A T

1. Osnovni podaci o kandidatkinji i disertaciji

Kandidatkinja Hristina Mikić rođena je u Beogradu 1975. godine. Završila je Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu (smer: Opšta ekonomija) 2000. godine. Iste godine na istom fakultetu upisala je postdiplomske studije na smeru Fiskalni menadžment. Položila je sve ispite propisane nastavnim planom tog postdiplomskog kursa sa prosečnom ocenom 9,37. Magistarski rad pod naslovom „Finansiranje kulture: komparativna analiza“ uspešno je odbranila oktobra 2004.

Od 2003. do 2004. godine radila je kao analitičar ekonomike medija u Ministarstvu kulture Republike Srbije. Od 2004. do 2006. godine Hristina Mikić radila je u Švajcarskom programu za kulturu Srbije i Crna Gora pri Ambasadi Švajcarske u Beogradu. U periodu 2006-2012. bila je zaposlena u Visokoj poslovnoj školi strukovnih studija u Novom Sadu kao predavač na predmetima: Poslovanje medija, Izrada i implementacija biznis plana, Finansijska strategija i planiranje poreza i Personalne finansije. Od sredine 2012. na poziciji je direktorke Fondacije Grupa za kreativnu ekonomiju.

Od 2004. godine je angažovana u izvođenju nastave na Regionalnim poslediplomskim studijama menadžmenta u kulturi i kulturne politike na Balkanu, UNESCO katedre na Univerzitetu umetnosti u Beogradu.

Hristina Mikić učestvovala je u više od 15 domaćih razvojnih i 4 međunarodna konsultantska projekta u domenu kreiranja metodologija i indikatora za praćenje razvoja kreativnog sektora i formulisanja mera podrške pomenutom sektoru, njihovom monitoringu i evaluaciji. U razdoblju 2012-2014. bila je član Nacionalne radne grupe za Ljubljanski proces II: Naše zajedničko kulturno nasleđe (Savet Evrope/EU i Ministarstvo kulture). Učestvovala je (kao koordinator radne grupe za savremeno stvaralaštvo i kreativne industrije) u izradi strategije razvoja kulture Republike Srbije do 2020. pri Ministarstvu kulture i informisanja (2011-2012). Bila je član Radne grupe za razvoj kreativnih industrija pri Ministarstvu kulture i informisanja (2010-2012), član tima za izradu Nacionalnog izveštaja o implementaciji Uneskovke Konvencije o zaštiti i

unapređenju raznolikosti kulturnih izraza u Srbiji (2012) i član Radne grupe za izradu Uneskovih indikatora „Kultura i razvoj” (2015-2016).

Učestvovala je u pripremanju i izradi Strategije razvoja Grada Beograda u delu koji se odnosi na kulturu (2006). Rukovodila je izradom strategije razvoja kulture Užica (2011-2012) i Agende za razvoj kulturnih i kreativnih industrija Pirota (2015-2016).

Član je Regionalne ekspertske grupe za kulturno nasleđe RCC/TFCS/Savet Evrope, Saveta za razvoj kreativnih industrija Privredne komore Srbije, Association for Cultural Economics International i Društva ekonomista Beograda. Član je Saveta redakcije časopisa Čitalište kategorije M52.

Kandidatkinja je nakon uspešno odbranjene magistarske teze, objavila kao autor ili koautor 44 rada među kojima su 1 istaknuta monografija međunarodnog značaja (M11), 1 monografija međunarodnog značaja (M12), 1 monografska studija međunarodnog značaja (M13), 5 radova u tematskom zborniku međunarodnog značaja (M14), 1 monografija nacionalnog značaja (M41), 4 rada u istaknutom zborniku nacionalnog značaja (M44), 2 rada u zborniku od nacionalnog značaja (M45), 3 studije, od kojih je 1 urađena u saradnji sa School of Design, University of Pennsylvania, the Heritage Strategies International i Republičkim zavodom za zaštitu spomenika kulture, 12 radova u kategorisanim časopisima (3 rada u M51, 4 rada u M52, 5 radova u M53), 3 rada sa domaćih i 8 radova sa međunarodnih konferencija i 2 udžbenika. Ovi radovi dominantno su se bavili problematikom iz oblasti kreativne ekonomije, kreativnih industrija, ekonomike kulture, analize javnih politika, razvoja nacionalne, regionalne i lokalne privrede.

Učestvovala je kao panelista na 12th International Conference on cultural economics Kyoto, Japan, 2012. Uredila je 1 zbornik međunarodnog značaja (Rikalović, G. H. Mikić eds. *Heritage for development: new vision and perception for cultural heritage in SEE through Ljubljana Process*, Council of Europe, 2014) i 2 zbornika nacionalnog značaja (Rikalović, G. H. Mikić ur. *Kreativna Australija: dobar put u kreativno društvo i ekonomiju*, 2013. čije izdanje je podržala Ambasada Australije i Rikalović, G. H. Mikić ur. *BizArt: ka održivim partnerstvima privrede i kulture*, 2014. čije izdanje je podržalo Sekretarijat za kulturu i informisanje AP Vojvodine).

Autor je istaknute monografije međunarodnog značaja “Measuring economic contribution of cultural industries: review and assessment of current methodologies” (2012) i monografije međunarodnog značaja “Measuring economic contribution of cultural industries: case study Serbia” (2015) koje je objavio UNESCO Institute for statistics, Montreal. Jedan je od autora međunarodne monografske studije “Wider benefits of investment in the cultural heritage in South-East Europe” (2015) i zbornika međunarodnog značaja “Heritage for development: new vision and perception for cultural heritage in SEE through Ljubljana Process” (2014) čiji je izdavač Council of Europe, Strazbur.

Od 2006. godine učestvuje kao koautor u izradi godišnjeg Nacionalnog izveštaja o kulturnoj politici – Srbija (*Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe – Serbia*, Council of Europe/ERICarts) sa Dragičević-Šešić, M. i G. Tomka.

Doktorska disertacija kandidatkinje Hristine Mikić pod naslovom *Ekonomске претпоставке и могући развојни ефекти креативног сектора националне привреде* napisana je na 297 strana osnovnog teksta, uključujući 18 strana spiska literature (koji sadrži 282 bibliografske jedinice pretežno na engleskom jeziku, 132 jedinice izveštaja i ostale dokumentacije, kao i vebografiju sa

22 internet izvora), 74 strane aneksa (koji sadrže 28 tabela i 91 napomenu i objašnjenje) i 2 strane sadržaja, te na 2 strane rezimea na engleskom i srpskom jeziku posebno paginirane i 4 strane priloga nepaginirane. Osnovni tekst koji čine pored Uvoda i Zaključka, pet međusobno povezanih, celovitih i logički strukturiranih delova, obogaćen je sa 19 tabela, 7 slika i 527 fusnota kojima se, jasno argumentuju osnovni nalazi istraživanja.

2. Predmet i cilj disertacije

Malo je koncepata koji su u novije vreme izazvali tako veliko interesovanje, kao što je slučaj sa kreativnim sektorom, koga karakteriše ne samo intenzitet uticaja, već i prilično brzo prihvatanje kao mogućeg obrasca za rešavanje razvojnih problema. Zapravo, sve su izraženiji trendovi da se razvojne mogućnosti jedne zemlje mere opsegom i razvojem kreativnog sektora, kao i koncentracijom i mobilizacijom kreativne klase. Uprkos tome, još uvek nema saglasnosti, kako sa teorijskog, tako i sa ekonomsko-političkog stanovišta, u pogledu preciznijeg određenja kreativnog sektora, njegove strukture i karakteristika. Zbog toga je sistematizacija saznanja o kreativnom sektoru i dolaženje do novih činjenica o njegovoj razvojnoj ulozi od velikog teorijskog i praktičnog interesa.

U stranoj literaturi koja se bavi problematikom kreativnog sektora postoje određene dileme u vezi sa teorijsko-metodološkim pristupom koji se odnosi na ispitivanje razvojne uloge koju taj sektor ima. Pri analizi njegovih efekata, naglasak se stavlja na različite procese i odnose u zavisnosti od teorijske pozicije istraživača. Naime, postoje različita stanovišta među mnoštvom onih koji se bave razmatranjem i analizom učinaka kreativnog sektora. Dok jedni tome pristupaju sa sociološkog aspekta (Gouldner, Adorno, Horkheimer, Bourdieu, Jensen, Johnson, Hartley...), dotle drugi polaze od urbanog aspekta (Zukin, Landry, Bianchini, Florida, Lazzeretti, Cintini...), a treći to čine iz ekonomskog ugla (Throsby, Caves, Potts, Cunningham, Pratt, Howkins...).

Nepostojanje zajedničke platforme u raspravama o kreativnom sektoru otežava i komplikuje istraživanje ove oblasti i izgradnju neophodnog i konzistentnog naučnog okvira, što ovo područje čini veoma izazovnim za dalja istraživanja. Nedovoljna zastupljenost naučno relevantnih ekonomskih istraživanja o kreativnom sektoru sasvim je razumljiva, jer je u prošlosti ova oblast intenzivno bila predmet izučavanja kulturoloških i socioloških studija, a dominantna pitanja razvoja kreativnog sektora razmatrala su se u kontekstu antropološkog razumevanja kulture, kulturnih vrednosti i procesa kulturnog prosvetiteljstva. Ipak, nekada sporedna oblast danas sve više postaje ključni element u osmišljavanju ekonomskih i kulturnih politika i strateškom planiranju razvoja.

Predmet istraživanja doktorske disertacije Hristine Mikić bio je studiozno razmatranje i analiza koncepta kreativnog sektora i njegovih praktičnih implikacija na ekonomski razvoj.

Cilj sprovedenih istraživanja u ovoj doktorskoj tezi bio je da se ispituju, analiziraju i utvrde razvojni doprinosi kreativnog sektora rastu (i razvoju) nacionalne privrede radi dolaženja do relevantnih saznanja u kojoj meri i pod kojim uslovima on podstiče ekonomski napredak. Ostvarivanjem pomenutog istraživačkog cilja, predmetna doktorska disertacija je popunila u određenoj meri praznine u oblasti ekonomskih istraživanja kreativnog sektora. Pored toga, tokom istraživanja u ovom doktorskom radu se došlo i do veoma korisnih relevantnih saznanja i sa

praktičnog aspekta, što može poslužiti inspiratorima, kreatorima i akterima ekonomsko-političke akcije kao dobra osnova za definisanje i preduzimanje efikasnih i efektivnih mera kojima se pospešuje kako privredni, tako i, sveukupni društveni razvoj jedne zemlje.

Tematika kojom se bavila predmetna doktorska disertacija je od velikog značaja. Naime, nastanak nove razvojne paradigme u kojoj dominiraju kreativnost, originalnost, znanje, inovacije i veštine ne menja samo privrednu strukturu, već i koncepte rasta i razvoja. U stvarnosti se pokazalo da kreativni sektor generiše visoke stope rasta bruto domaćeg proizvoda, zaposlenosti i izvoza, da potencijalno ima karakteristike vukućeg sektora koji može postati generator rasta celokupne ekonomije, kao i da pojedine njegove grane mogu obezbediti sekundarnu ekspanziju privrednih aktivnosti. Šta više, mikroekonomska i makroekonomska konkurentnost je uslovljena kreativnošću i njenim ekonomskim valorizovanjem. Ekonomsko vrednovanje kreativnosti označava njenu transformaciju u kreativni kapital. U tom kontekstu na svetskom planu je značajna uloga World Organization for Intellectual Property (WIPO) i nacionalnih institucija (u Srbiji je to Zavod za intelektualnu svojinu) koje se bave unapređenjem zaštite intelektualne svojine i suzbijanjem piraterije.

Rezultati istraživanja, nalazi i zaključci do kojih se došlo u ovoj doktorskoj disertaciji, su utemeljeni na relevantnim premisama i iskustvima, kako kreativnih privreda razvijenih zemalja, tako i na dometima kreativnih delatnosti u nerazvijenim državama. U tom smislu, od posebnog značaja je i izvršena ekonomska valorizacija razvojne uloge kreativnog sektora u Srbiji i njegovih implikacija.

3. Osnovne hipoteze od kojih se polazilo u istraživanju

Prilikom izrade doktorske disertacije kandidatkinja je uvažavala i testirala osnovne istraživačke hipoteze koje su postavljene u prijavi teme. Analizom sadržaja teorijske i empirijske literature i svojim istraživanjima kandidatkinja je prihvatila polazne hipoteze.

Prva hipoteza, koja se testirala, je da se kreativni sektor može tretirati u užem i širem smislu. Pod kreativnim sektorom u širem smislu podrazumevaju se obrazovanje, naučno-istraživačka delatnost, telekomunikacije, delatnost kulture i kreativnih industrija, dok se kreativni sektor u užem smislu može poistovetiti sa kreativnim industrijama. Ovakav pristup kreativnom sektoru omogućava ekonomsko poimanje kreativnih resursa, njihove mobilnosti i upravljanja njima u savremenim uslovima. Integrativni koncepti i politike upravljanja kreativnim sektorom mogu doprineti da nacionalne ekonomije povećaju svoju konkurentnost na globalnom tržištu.

Rastući značaj kreativnih resursa i razvoj tehnologije izmenili su način proizvodnje, distribucije i potrošnje kreativnih sadržaja. Ovo je uticalo na stvaranje razgranatih i interaktivnih relacija i vrlo složenih međusektorskih veza između kreativnih delatnosti, njihovog horizontalnog i vertikalnog povezivanja, koncentracije kapitala i kreativne radne snage. Šire tretiranje kreativnog sektora omogućava bolje sagledavanje razvojnih potencijala ovog sektora i njegovih efekata na nacionalnu privredu, ali i efikasnije upravljanje njegovim razvojem koje može doprineti da nacionalne ekonomije povećaju svoju konkurentnost na globalnom tržištu. Metodom komparativne analize koncepta kreativnog sektora, teorijskih klasifikacija i onih koje su se koristile u praktičnom mapiranju i istraživanju, došlo se do nalaza da se kreativni sektor može

tretirati u širem smislu (uključivanjem kreativnih industrija i transferzalnih oblasti) i u užem smislu (kada se svodi na kreativne industrije), čime je potvrđena ova hipoteza.

Druga hipoteza, koja se dokazivala, je da kreativni sektor može postati bitan faktor ekonomskog razvoja svake zemlje i da transformacija privredne strukture u njegovu korist može, pod određenim uslovima, doprineti bržem ekonomskom rastu.

Sprovedenim empirijskim istraživanjem utvrđeno je da dinamičan rast kreativnog sektora uz stabilan proces kreativizacije (transformaciju privredne strukture u korist veće zastupljenosti kreativnog sektora) može ubrzati ekonomski rast nacionalne privrede. Naime, udeo kreativnog sektora od 2000-2011. u bruto dodatoj vrednosti u zemljama članicama EU-27 porastao je sa 8,4% na 9,6%. Zaposlenost u kreativnom sektoru zemalja članica EU-27 povećava se tokom poslednjih godina 3,2 puta brže od ukupne zaposlenosti, odnosno zaposlenost u kreativnim industrijama zemalja članica EU-27 se povećava oko 5,1 puta brže od proseka rasta ukupne zaposlenosti. Moderne oblasti kreativnog sektora, koje karakteriše tehnološka intenzivnost, ostvarile su prosečnu stopu rasta zaposlenosti od 1% u periodu krize, a tokom 2009. godine rast zaposlenosti od 2,42%. Shodno tome, posredstvom indeksa kreativizacije i sprovedenom analizom došlo se do nalaza da transformaciona snaga kreativnog sektora u nacionalnoj privredi bitno utiče na ekonomski rast, čime je prihvaćena druga hipoteza.

Treća hipoteza, koja se testirala, je da realokacija proizvodnih resursa (radne snage i kapitala) iz nekreativnog u kreativni sektor utiče na ekonomski rast, ali da efekti tog transfera mogu zavisi od granske strukture kreativnog sektora i karaktera njegovog razvoja.

Analizom finskog (sa izraženom javnom komponentom) i kanadskog (sa značajnom tržišnom komponentom) kreativnog sektora došlo se do sledećih nalaza: u slučaju Finske, realokacija radnih resursa iz nekreativnog u kreativni sektor pokazuje da premeštanje 1% radne snage rezultira povećanjem bruto dodate vrednosti *per capita* za oko 0,1% godišnje. U kanadskom slučaju premeštanje 1% radne snage u kreativni sektor došlo bi do smanjenja bruto domaćeg proizvoda *per capita* za 0,11% godišnje. Ipak, u slučaju Kanade ukupan efekat ekspanzije kreativnog sektora bi bio pozitivan, jer bi povećao stopu rasta bruto domaćeg proizvoda *per capita* za 0,34 procentna poena. U finskom modelu pri nepromenjenom obimu rada i kapitala, realokacija investicija u visini od 1% bruto dodate vrednosti iz nekreativnog u kreativni sektor ima za rezultat porast bruto dodate vrednosti od oko 1,16% godišnje. Analizom rezultata istraživanja dobijenih primenom modela dinamičke neravnoteže, došlo se do nalaza kojima se potvrđuje treća hipoteza.

Četvrta hipoteza, koja je testirana, je da su efekti međugranske realokacije proizvodnih resursa unutar kreativnog sektora uslovljeni smerom transfera: pod određenim uslovima, realokacija investicija u reproduktivne kreativne delatnosti može doprineti bržem rastu kreativnog sektora, dok u isto vreme, realokacija radnog inputa u nekim okolnostima, može biti ekonomski neopravdana.

Sprovedena istraživanja su pokazala da realokacija investicija u reproduktivne kreativne delatnosti doprinosi ekonomskom rastu kreativnog sektora: u slučaju Finske, premeštanje 1% investicija iz ostalih kreativnih delatnosti u reproduktivne, dovelo bi do porasta bruto dodate vrednosti kreativnog sektora *per capita* za 0,83% godišnje. Kod realokacije radnih resursa i u finskom i kanadskom slučaju, transferi unutar kreativnog sektora ne bi bili racionalno rešenje. Kad je u pitanju Finska, statističku značajnost pokazao je samo transfer radnih resursa ka

reproduktivnim delatnostima, ali bi on uzrokovalo pad bruto dodate vrednosti kreativnog sektora *per capita* za 0,27% godišnje. U kanadskom slučaju, transferi radnih resursa nemaju statističku značajnost, što upućuje na to da se marginalne produktivnosti rada unutar posmatranih grana kreativnog sektora ne razlikuju. Analizom rezultata istraživanja efekata međugranske realokacije resursa unutar kreativnog sektora na bazi primene dinamičkog modela neravnoteže prihvaćena je četvrta hipoteza.

Peta hipoteza, koja je testirana, je da koncentracija i mobilizacija kreativne klase utiče na ekonomski rast, te pod određenim pretpostavkama veće učešće kreativne klase u ukupnoj radnoj snazi može doprineti bržem ekonomskom rastu.

Rezultati sprovedene analize na primeru Finske i Kanade, ukazuju na to da 1% rast zastupljenosti kreativne klase u populaciji u Finskoj dovodi do rasta bruto dodate vrednosti *per capita* za 1,06%, pod ostalim nepromenjenim okolnostima. U slučaju Kanade, 1% povećanje učešća kreativne klase u stanovništvu rezultiralo je povećanjem BDP-a *per capita* za 0,49% godišnje, odnosno, analogni pokazatelj, kada je u pitanju 1% rast super kreativne klase iznosi 0,96% bruto domaćeg proizvoda *per capita* godišnje. Rezultatima dobijenim primenom modifikovane Kob-Daglasove funkcije potvrđena je peta hipoteza.

Šesta hipoteza, koja je testirana, je da je početak XXI stoleća obeležen promenama sektorskih participacija u ekonomskom razvoju, kojima je kreativni sektor dobio na značaju. Kao da ovaj sektor, čiji razvojni doprinos nije adekvatno uvažavan, postaje zamajac ekonomskog napretka naročito u razvijenim tržišnim ekonomijama. Novi oblici kreativnih delatnosti i njihov uticaj na transformaciju privrednih struktura zemalja u razvoju ne mogu ostati neprimećeni. Međutim, ne postoji delatnost u bilo kom ekonomskom sektoru koja u sebi ne uključuje kreativnost kao resurs, te bi se pre moglo govoriti o novim načinima zajedničkog tržišnog delovanja i integrativne (sektorske, granske, funkcionalne i teritorijalne) međuzavisnosti, koja je danas izraženija nego ikada, bez obzira na povećani uticaj kreativnog sektora.

Početak ovog veka, industrije sadržaja (obrazovanje, zabava i dokolica, mediji i komunikacije) predstavljaju 25% američke ekonomije, dok sektori novih naučnih otkrića (biohemija, nano materijali, energija i farmacija) imaju udeo od 15%. Istovremeno, ulaganja u istraživanje i razvoj u EU-28 rastu po godišnjoj stopi od 12,3%, u zemljama OECD po stopi od 13,4%, dok za SAD referentni indikator iznosi 12,2%. Obim svetske trgovine kreativnim dobrima za poslednjih 33 godina je skoro učetvorostručen, dok su razvijene zemlje u proseku učestvovala sa 58%, zemlje u razvoju sa 41%, a zemlje u tranziciji sa 1% u svetskom izvozu kreativnih dobara. U razdoblju 2003-2011. bruto dodata vrednost kreativnog sektora Srbije je beležila prosečan godišnji rast 8,5%, Crne Gore 11,3%, Hrvatske 7%, Makedonije 7,8%, Albanije 4,7% i Bosne i Hercegovine 4,4%, odnosno broj zaposlenih u kreativnom sektoru zemalja Zapadnog Balkana 12 puta je brže rastao od ukupne zaposlenosti Regiona. Komparativnom analizom, utvrđeno je da u uslovima rastuće kreativizacije ekonomije, stvaranje bogatstva zavisi od sposobnosti država da obezbede slobodan razvoj stvaralaštva, kontinuirano stvaraju nove ideje i kreativne sadržaje i rade na uspostavljanju institucionalnih i privrednih struktura za transformaciju kreativnosti u ekonomsku vrednost, te je šesta hipoteza prihvaćena.

Međutim, analiza kojom su dokazivane polazne hipoteze se suočavala sa određenim preprekama u pogledu veličine uzorka i dostupnosti neophodne baze podataka. Sprovedena istraživanja su, stoga, imala izvesna ograničenja. Ona su se u ovom slučaju javljala u otežanim mogućnostima

formiranja konceptualnog i metodološkog okvira za relevantnu analizu posmatranih fenomena, kako u izabranim zemljama, tako posebno u slučaju Srbije. Naime, glavni limiti su bili vezani za postojanje adekvatnih statističkih podataka, dostupnost dugoročnih vremenskih serija podataka, uporedivost podataka, njihovu sveobuhvatnost, kvalitet i ažurnost.

4. Kratak opis sadržaja doktorske disertacije

Pored uvoda i zaključka, struktura doktorske disertacije uključuje 5 delova koji predstavljaju zaokružene i međusobno logički povezane tematske celine: 1. Teorijske osnove i novi tretman kreativnog sektora, 2. Savremeni razvojni trendovi u kreativnom sektoru i globalni ekonomski kontekst 3. Prostorni razmeštaj kreativne klase i njeni razvojni efekti 4. Ljudski resursi i investicije kao razvojni činioci kreativnog sektora nacionalne privrede i 5. Ekonomska valorizacija razvojne uloge kreativnog sektora u Srbiji.

Prvi deo rada *Teorijske osnove i novi tretman kreativnog sektora* bavi se genezom koncepta i razmatranjem najvažnijih pristupa značajnih za razumevanje kreativnosti kao ekonomski relevantnog faktora. U ovom delu razmatra se predistorija termina i njegova geneza do savremenih određenja kreativnog sektora. Zatim se daje pregled dosadašnjih istraživanja sprovedenih u oblasti kreativnog sektora i ocenjuje se njihov doprinos razvoju ove oblasti. Predstavljena su najznačajnija i šire prihvaćena određenja kreativnog sektora i utvrđen je osnovni okvir koji može poslužiti njegovom preciznijem definisanju i klasifikaciji. U ovom delu se razmatraju i analiziraju promene u kreativnom sektoru nastale pod uticajem globalizacije, regionalizacije, lokalizacije i decentralizacije, kao i institucionalni okviri za njegov razvoj na globalnom nivou. Daje se bliže određenje fenomena kreativizacije privrede i njene faze. Detaljno se analiziraju globalni institucionalni okviri za razvoj kreativnog sektora (UN, UNESCO, WIPO, Savet Evrope...) i njihove reperkusije na razvoj ovog sektora u nacionalnim okvirima. Studiozno su razmotrena osnovna obeležja kreativnog sektora u EU i „evropska“ dostignuća u domenu podsticanja njegovog razvoja.

U drugom delu *Savremeni razvojni trendovi u kreativnom sektoru i globalni ekonomski kontekst* prikazana je analiza savremenih razvojnih tendencija u kreativnom sektoru i globalnog ekonomskog konteksta. Posebno su razmatrani faktori koji utiču na rast kreativnog sektora u savremenim uslovima. Sagledane su relacije između ekonomskih sektora uzrokovane razvojem informacionih tehnologija, kao i rastući značaj edukacije, istraživanja i razvoja. Značajna pažnja je posvećena problematici stvaranja bogatstva i konkurentnosti država na globalnom tržištu. Na kraju ovog dela rada analizirane su reperkusije svetske finansijske i ekonomske krize na razvoj kreativnih delatnosti.

Treći deo disertacije *Prostorni razmeštaj kreativne klase i njeni razvojni efekti* bavi se analizom koncepta kreativne klase i uticajima koje ona ima na ekonomski razvoj pojedinih zemalja. U ovom delu predstavljeni su koncept i metodologija istraživanja kreativne klase, kao i elementi „3T“ teorije ekonomskog rasta. Analizirane su komponente ekosistema koji pogoduje kreativnoj klasi i ispoljavanju njenih punih razvojnih potencijala. U ovom delu izvršena je analiza globalnog indeksa kreativnosti i evropske matrice kreativnosti. Istražena je globalna konkurentnost

kreativnog kapitala i mogućnosti država da generišu nove ideje, privuku i mobilišu kreativnu klasu i ostvare dugoročni ekonomski napredak.

U četvrtom delu rada *Ljudski resursi i investicije kao razvojni činioci kreativnog sektora nacionalne privrede* utvđen je uticaj realokacije investicija i radnih resursa na ekonomski rast. Na početku ovog dela, analizirani su kvalitet radne snage, obrazovna struktura stanovništva i kapital kao faktori privrednog razvoja, kao i značaj i uloga radnog inputa i kapitala u razvoju kreativnog sektora. Formulisan je i predstavljen odgovarajući teorijsko-metodološki pristup za procenu efekata realokacije investicija i radnih resursa iz nekretnog u kreativni sektor. Kvantifikovani su efekti realokacije radnih resursa i investicija na promene u stopama privrednog rasta Finske i Kanade. Pomenuti efekti realokacije proizvodnih faktora su sagledani, kako u pogledu premeštanja radnih resursa i investicija iz nekretnog u kreativni sektor ekonomije, tako i sa aspekta njihovog međugranskog premeštanja unutar kreativnog sektora.

Predmet studioznog istraživanja petog dela ovog rada *Ekonomska valorizacija razvojne uloge kreativnog sektora u Srbiji* posvećen je analizi razvojne uloge kreativnog sektora u našoj zemlji. U ovom delu predstavljen je razvoj koncepta kreativnog sektora kod nas. Potom su analizirani stanje, tendencije i problemi njegovog razvoja i razvojni doprinos kreativnog sektora ekonomskom rastu Srbije. Razmatrana je uloga i mesto ovog sektora u razvojnim procesima, sa posebnim naglaskom na njegove efekte u kontekstu jačanja inovativne sposobnosti i konkurentnosti srpske privrede. Na kraju ovog dela kritički su analizirane institucionalne pretpostavke, efekti privatizacije i tranzicije na performanse kreativnog sektora, kao i mogući pravci njegovog daljeg razvoja u funkciji efikasnijeg pridruživanja EU.

5. Metode koje su primenjene u istraživanju

U skladu sa definisanim predmetom i ciljem istraživanja i radi dokazivanja polaznih hipoteza, u radu su primenjeni odgovarajući metodi naučne analize i istraživanja. U prvom i drugom delu disertacije primenjeni su metod apstrakcije i generalizacije u cilju identifikovanja polaznih stavova i pretpostavki. Metodima analize i sinteze utvrđen je osnovni okvir za definisanje kreativnog sektora, kao i svih ostalih pojmova koji prate ovu oblast, te metodom dedukcije doneti su odgovarajući zaključci.

U trećem delu disertacije, primenom višestrukog regresionog modela ispitivani su makroekonomski efekti porasta kreativne klase, a na ovaj način dobijeni rezultati su razmatrani u kontekstu rezultata drugih istraživanja. Za sagledavanje efekata korišćenja kreativnog kapitala upotrebljeni su indeks globalne kreativnosti i evropska matrica kreativnosti.

U svrhu argumentacije osnovnih teza istraživanja, u četvrtom delu, korišćen je odgovarajući dinamički model neravnoteže za potrebe kvantifikovanja efekata realokacije resursa između kreativnog i nekretnog sektora na rast nacionalne privrede i učinaka međugranske realokacije resursa unutar kreativnog sektora. Koncipiranje modela međusektorske realokacije zasnovano je na nekoliko važnih premisa: 1) deo ekonomskog rasta se pripisuje efektima koji nastaju usled realokacije proizvodnih faktora iz manje produktivnih u efikasnije sektore nacionalne privrede, 2) privreda je u stanju neravnoteže, 3) privreda se dekomponuje na dva sektora – kreativni i nekretni (ostale privredne grane). Metodološki okvir za analizu efekata realokacije investicija i

radne snage koji je primenjen, zasnovan je na neravnotežnom dinamičkom modelu Federa (1986) u kome on razmatra neravnotežu između industrijskog i neindustrijskog sektora i realokaciju radnih resursa između ova dva sektora i dinamičkom modelu neravnoteže za procenu realokacije investicija iz nekretnog u kreativni sektor (Rikalović 2008).

U petom delu, u istraživanju pozicije Srbije u odnosu na zemlje u okruženju u domenu generisanja kreativnih resursa korišćen je modifikovani indeks kreativnosti za Zapadni Balkan. Indeks kreativnosti je takođe korišćen kao analitičko sredstvo za valorizovanje uloge kreativnog sektora kao činioca konkurentnosti i inovativne sposobnosti naše privrede. Za potrebe analize intenziteta i stepena kreativizacije privrede korišćen je koeficijent elastičnosti rasta kreativnog sektora u odnosu na rast ukupne privrede. Kroz celu doktorsku disertaciju implicitno su identifikovane i razmatrane prednosti i mogućnosti, kao i slabosti i pretnje koje se odnose na stanje i razvojne perspektive kreativnog sektora kod nas. Na bazi pomenutih metodoloških alata i primenjenih istraživačkih metoda u prethodnim delovima rada, celovito je ocenjen razvojni doprinos kreativnog sektora u Srbiji. Sveobuhvatnom primenom navedenih različitih metoda naučne analize u celokupnoj disertaciji, došlo se do definisanja poželjnih pravaca razvoja našeg kreativnog sektora i neophodne politike podrške kreativizaciji nacionalne privrede u celini.

6. Ostvareni rezultati i naučni doprinos

Doktorska disertacija kandidatkinje Hristine Mikić daje sistematski i sveobuhvatan kritički prikaz relevantne literature i empirijskih studija u izučavanoj oblasti i nadovezuje se na najnovija istraživanja u domenu utvrđivanja osnovnih elemenata koncepta kreativnog sektora i njegovih razvojnih efekata. S tim u vezi, ona doprinosi sistematizaciji, konkretizaciji i unapređenju dosadašnjih teorijskih i praktičnih saznanja koja podupiru stanovište da transformacija privredne strukture u prilog većoj zastupljenosti i većeg uvažavanja kreativnog sektora, doprinosi bržem privrednom rastu. Posebnu vrednost ovog rada čini svestrano valorizovanje značaja koncepta kreativnog sektora sa stanovišta različitih naučnih i stručnih oblasti (ekonomije, sociologije, kulturologije).

Značajan rezultat ove disertacije predstavlja nalaz da se uticaji kreativnog sektora na ekonomski i društveni razvoj mogu sagledavati u užem i širem smislu, te se u tom pogledu vrši i razlikovanje pojma kreativnog sektora u užem i kreativnog sektora u širem smislu i utvrđuju elementi za njihovo koncipiranje i definisanje. U tom pogledu, značajan doprinos je i definisanje i primena novog teorijsko-metodološkog i analitičkog okvira (koji uključuje, kako nove kreativne delatnosti, tako i prožimanje tradicionalnih sektora privrede odgovarajućim elementima kreativne ekonomije) za sagledavanje efekata kreativnog sektora na privredni razvoj.

Posebnu vrednost ove disertacije predstavlja kvantifikacija uticaja kreativnog sektora na ekonomski razvoj i ocena efekata međusektorske realokacije resursa iz nekretnog u kreativni sektor, odnosno efekata međugranske realokacije unutar kreativnog sektora. Pri tome je značajno, i to, što je pomenuta međusektorska i unutarsektorska realokacija radnih resursa i investicija podrazumevala i pionirski poduhvat primene odgovarajućeg modela dinamičke neravnoteže. Pored toga, važan proboj istraživanja u ovoj disertaciji predstavlja i vredna analiza uticaja nacionalne kreativnosti na poziciju zemalja Zapadnog Balkana na globalnoj listi konkurentnosti.

Vredan rezultat sprovedenih istraživanja u disertaciji je i predlog podsticajnih mera za unapređivanje i prilagođavanje našeg kreativnog sektora u funkciji pridruživanja Srbije EU, kao i studiozna i sveobuhvatna analiza razvojnih dimenzija kreativnog sektora kod nas. Relevantni teorijski i praktični nalazi do kojih se došlo u ovoj disertaciji daju mnoge odgovore na ključne dileme kulturne i ekonomske politike sa kojima se duže vreme suočava naša zemlja, ali i ukazuju na mogućnosti, korake i načine koji stoje na raspolaganju odgovarajućim državnim resorima za kulturu i privredu za efikasno razvojno usmeravanje ovog sektora i vođenje razvojne politike u celini.

Predmetna doktorska disertacija predstavlja pionirsko istraživanje dotične problematike za našu zemlju. Jedan od najvećih izazova, s kojim se suočilo sprovedeno empirijsko istraživanje kreativnog sektora u nas, bilo je nepostojanje odgovarajućih serija podataka, što je slučaj i sa mnogim drugim zemljama. Stoga se dobijeni rezultati istraživanja u izvesnoj meri mogu smatrati preliminarim, a što ni u kom slučaju ne dovodi u pitanje njihov izuzetan značaj. Naučni nalazi do kojih se došlo u ovoj disertaciji, predstavljaju pogodnu osnovu za analizu i praćenje performansi kreativnog sektora nacionalne privrede. Oni podrazumevaju neophodnost formiranja jedinstvene statističko-informacione baze u funkciji kreiranja javnih politika i ocene njihove valjanosti u ovoj oblasti, kao i prilagođavanje metodološkog okvira uvođenjem i razvojem satelitskih računa u oblasti kreativnog sektora i kulture.

7. Zaključak

Nakon detaljnog uvida u završenu doktorsku disertaciju Hristine Mikić, pod nazivom *Ekonomске pretpostavke i mogući razvojni efekti kreativnog sektora nacionalne privrede*, Komisija ocenjuje da je kandidatkinja koristeći relevantnu naučnu metodologiju, opsežnu literaturu i empirijske studije, uspešno obradila odobrenu temu i ispunila zadati istraživački cilj. Doktorska disertacija je urađena u skladu sa prijavom koja je odobrena od strane Nastavno-naučnog veća Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Veća naučnih oblasti pravno-ekonomskih nauka Univerziteta u Beogradu, kako u pogledu predmeta, cilja i metoda istraživanja, tako i u pogledu sadržaja.

Komisija konstatuje i da je doktorska disertacija rezultat originalnog i samostalnog naučnog rada kandidatkinje. Po opsegu i dubini analize, testiranim hipotezama, dobijenim rezultatima i načinu izlaganja, ova doktorska disertacija pruža značajan doprinos naučnoj oblasti ekonomske politike i razvoja, ekonomike kulture, kao i graničnih naučnih disciplina.

Doktorskom disertacijom je tretirana relativno nova tema koja podrazumeva transformaciju razvojne paradigme u pravcu većeg uključivanja i uvažavanja koncepta kreativnog sektora i kreativnih resursa u razvojne procese, odnosno nezaobilaznog prožimanja razvojnih obrazaca nacionalnih privreda esencijalnim elementima kreativne ekonomije. Stoga su dobijeni nalazi sprovedenih istraživanja i analiza značajni za vođenje makroekonomske, razvojne i kulturne politike, naročito u našoj zemlji i predstavljaju bitan doprinos ne samo teoriji, nego i praksi.

Polazeći od prethodne detaljne analize i pozitivne ocene završene doktorske disertacije kandidatkinje Hristine Mikić, pod nazivom *Ekonomске pretpostavke i mogućí razvojni efekti kreativnog sektora nacionalne privrede*, Komisija predlaže Nastavno-naučnom veću Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu da prihvati i odobri njenu javnu odbranu.

Beograd, 15.07.2016.

Članovi komisije:

Prof. dr Gojko Rikalović

Prof. dr Mihail Arandarenko

Prof. dr Milena Dragičević-Šešić